

Halk Hekimliğinde Korku İçinde İyileşmenin Önemi

File.d. Nubar HAKİMOVA ³⁰

ÖZET

Makalede halk tıbbında rüyanın ortadan kaldırmak yollarından, türkəçarə'lardan, inanışlardan bahsediyor. Korkuyu ortadan kaldırmak için tedavi yöntemlerinden olan "qut dökme" ve Türk halklarının ulusal tıbbında birçok hastalıkların tedavisinde etkili araç olarak "ardıç" bitkisinin kullanımı yaygındır. Aynı zamanda Türk halklarının kutsal kabul ettikleri çeşmelerin suyu korkunun bozukluklarının tedavisinde kullanılmıştır. Rastlantısal değildir ki, eski bayramlarımızdan olan "Nevruz" çarşambalarına da yansımıştır. Halkımızın hafızasında bunların yanında "çildağın", ayrıca büyülerin, pir ve kurumlara güveninde özel bir yeri vardır.

Açar sözler: Halk, tıp, korku, uyku, milli, kutsal, yöntem.

³⁰ AMEA Folklor Enstitüsü. nubarhakimova@mail.ru

The Importance of Improvement of Fear in Folk Medicine

Abstract

In the article it is said about the solution ways to eliminate sleep, believes, quackeries in folk medicine. In order to eliminate fears, the treatment method of “gut tokme” and the usage of the plant “juniper” as the effective means of treating many diseases in the national medicine of the Turkic people are wide spread. At the same time, the water of the springs which was considered sacred by the Turkic nations had been used in the treatments of the after-effects of the fear illness. It is no coincidence that this treatment has been reflected in the pre-Tuesdays of Novruz holiday which is one of our ancient holidays. There is a special place of the belief “childag”, as well as the believe of witchcraft, sorcery, exorcism and sacred places in the memory of our people.

Key Words: Folk, medicine, fear, dream, national, sacred, method.

HALK HEKİMLİĞİNDE KORKU İÇİNDE İYİLEŞMENİN ÖNEMİ

Tüm dünyada öyle bir insan bulmak mümkün değildir ki, "o, korku duygusu geçirsin. En ufak korkudan tutmuş büyüğüne, her birimiz farklı farklı korkulara tutuluruz. Diyorlar ki," Korkudan korkma, korkuyu yaratan nedenden kork. Sebep ise farklı oluyor"(11). Korku herhangi bir gerçek ya da muhtemel, tehlike karşısında işe düşen kendini koruma içgüdüğü sonucunda oluşan ve insanı dikkatli ve ihtiyacı olmaya mecbur eden bir duygu. Filozof, antropolog ve doktorlar bu hissin bilimsel izahını çoktan vermişlerdir. Eski Türklerin, eski efsanevi tesvürlerinde ise bu fenomen "kut" denilen hayat enerjisinin şer ruhlar tarafından çalınmasının mantıksal sonucu olarak anlatılıyor. Bu hissin aradan götürülmesi, ruh tarafından çalınan türü sahibine iadesi, kutu istila etmiş ruhun, hastanın vücudundan kovulması için adamın sırtına vurularak belli büyüler okunur (12, 41).

İnsana onu korku yüzünden terk eden ve şer ruh tarafından çalınan kutunu, yani yaşam gücünü (yaşama aşkı) döndürmek için gerçekleştirilen bir başka geleneksel tedavi yöntemi ise "kut dökme" denir. Bu yöntemin uygulanması sırasında türkəçarə'lar hastayı taburenin üzerine oturtup kafasını mendille örtüyorlar. Sonra tabağı su ile doldurup onu hastanın kafası üzerinde tutuyorlar. Bu zaman içinde su olan tabakaya eritilmiş kurşun veya mum dökülür. Bununla paralel olarak, soru-cevap şeklinde büyü okunuyor:

-Ne döküyorsun?

Kut döküyorum.

-Ne döküyorsun?

Kut döküyorum.

-Ne döküyorsun?

Kut döküyorum.

-Ne döküyorsun?

Yürek arıyorum ben (bu kelimeler fısıltı ile söylenir)

Ben sadece aracıyım,

Şifası Allah'tan gelsin!

Kuf, kuf, kuf!

Türkçare'lerin sözlerine göre, eğer hasta çok korkmuşsa, soğuyan kurşun küçük parçalar halinde kabın çeşitli taraflarına dağılıyor. Oluşan külçelerin biçim ve şekilleri temelinde ise korkunun derecesi belirlenir. Bu işlem genellikle 1, 3 ve ya 7 defa yapılır. Bazense operasyon, kalp biçiminde soğumuş külçenin oluşmasına kadar sürdürülüyor. Kalp biçimli külçeye “kut” veya “kalp” denir. Onu bir paçavraya büküp hastanın elbisesinin kalbe yakın bir bölümüne yaparlar. Hasta onu kalbi sakinleşene kadar, yani korkusu geçinceye kadar kendisi ile taşımalıdır.

Tedavi sırasında kullanılan suyun bir kısmı hastaya içirilir, kalanını ise türkçare'ler, bir kural olarak, kendi omuzları üzerinden evin eşğine atıyorlar (12, 38). Sonuçta korku geçirmiş adam sakinleşiyor, kötü ruhlar ondan uzaklaşır ve o, yeniden kendi kutuna kavuşuyor. Magik nitelikli “kut dökme” yöntemi birçok türk halklarında kullanıldığı konusunda yeterince bilgi bulunmaktadır. Örneğin xakasların çocuklardan korkuyu çıkarmak için aynı yöntemden ve kurşun yerine mum kullandıkları bilinmektedir (9, 44).

Sibirya'nın türk halklarının düşüncelerine göre, kut yaşam gücüdür. Onlar kut elde etmek için kendilerinin soy ve boy "tanrılar" ına veya da veli ruhlara hitap ederlerdi. Sanılıyordu, kutun kötü ruhlar tarafından "yenmesi" veya "çalınması" sağalmaz hastalığa veya ölüme neden oluyor (6, 136-137).

Sibirya tatarlarına göre, kut da can ve ruh gibi insanın içinde karar aldığını ve bazı özel durumlarda insanın bedeninden "uç", sonra geri dönebilir mi. Onlarda hatta şöyle bir ifade de var: "Kotom oçtı" (kutum uçtu). Altay türklerinin efsanevi düşüncelerine göre de yaşam gücü olan kut verimlilik ruhunun gelmesidir. Xakaslar ise kutu canlı insanın ruhu ile özdeşleştiriyor, onun bedeni terk etmesinin insanın hastalanmasına, geri dönmediği takdirde ise ölmesine sebep

olduğuna inanırlar. Tuvalılar da kutu insanın ruhu ile özdeşleştiriyorlar. Yakutlar ise onu ruhlardan biri olarak görüyorlar (13, 118-119).

Kutu ruhla eşitleyen teleutlara göre, insan korktuğunda veya belli bir heyecan geçirdiğinde o, vücudu adeta terk ediyor ve belli bir süre sonra da ya kendiliğinden veya da şamanın yardımıyla yerine dönüyor. Teleutlar kutun bedeni terk etmesine "kut çıktı" (qut çıkdı) diyorlar. Kutun çıkmasının felakete yol açacağına inanıyorlar. Düşünüyorlar ki, eğer bu çıkış geçici olsa, bu hastalığa, ömürlükse, ölüme neden oluyor. Bedeni terk eden kutun en büyük özelliği şudur ki, o, hemen kötü ruhları şıkar dönüştürüyor (10, 40-41).

L.P.potapov bildiriyor, "qut" kelimesi eski türk yazılarında, özellikle Orhun-Yenisey kitabelerinde de çok kullanılan kelimelerden biri oldu ve aynı anlamda kullanılmıştır (10, 33).

Türk halklarının ulusal tıbbında korkunun ve genel nevropsikoloji hastalıkların giderilmesi, ayrıca birçok diğer hastalıkların tedavisinde etkili araç olarak ardıç bitkisinden de yaygın kullanılır. Servigiller cinsine dahil olan bu kozalaklı çalı bitkisi hem çeşitli ilaçların hazırlanmasında, hem de yakıldığında dumanı ile kötü ruhların kovulmasında etkin araç olarak kabul edilir. Bu konuda İ.Q.Georgi ve İ.İ.Lepexinin verdiği bilgilerden bile belli oluyor ki, onun dumanının aracılığıyla tüm kötü ruhların uzaklaştırıldığına, büyü ve tılsımların hale getirdiğine inanılmıştır (7 107-108:8, 73-75).

P.S.Pallasın yazdığına göre, başkırtlar yakılan ardıç'ın dumanından hasta çocukları kötü ruhların etkisinden kurtarmak, ayrıca evlerini büyücülerin büyü ve

büyüsünden korumak için kullanırlarmış (14, 655). V.Z.Qumarovun topladığı malzemelere göre, Ural türkleri söz konusu bitkinin meyvelerini kaynatır ve suyunu idrarını tuta bilmeyen çocuklara içirirlerdir.

Z.Minibayevanın türkeçare'lere dayanarak yazdığına göre, qıcolma'ya tutulup büzülen ve çırpınan adamı yalnız ardıç'ın yardımıyla iyileştirmek mümkündür. Bunun için ardıç ağacının dallarının kaynatıldığı sıcak suda banyo kabul etmelidir.

Onu küçük aralıklarla üç kez 10-15 dakikaya küvete oturtmak ve içmeye sıcak süt vermek gerekir. Alim tanıkların sözlerinden hareket ederek bildiriyor ki, kramp olan ve ayakları tutulan

bir kız banyoya aparmış, yukarıda tarif edilen prosedürden geçirmiş ve kız banyodan eve kendisi, kendi ayakları ile dönmüştür (12, 43).

Belirtmek gerekir ki, Doğu'nun ve Türk dünyasının büyük alimi Ebu Ali ibn Sina ardıç'ın kaliteleri hakkında detaylı bilgi vererek ondan ilaç gibi kullanmayı tavsiye etmiştir. O yazıyordu ki, ardıç'ın meyvesinin morarana kadar kaynatılmasından ve susam yağı ile karıştırılmasından alınan solüsyon kulağa damlatılması sağlıktan yardım ediyor. Alimin bildirdiğine göre, eğer eklemlerdeki şişlik ve ağrılar kronik hal alırsa, kurutulmuş ardıç meyvesini alıp üzerine su ilave etmek, hafif ateşte kararınca kadar kaynatmak, sonra bu sudan 349 gram ayırarak ona 100 gram susam yağı ilave edilmelidir. Hasta bu solüsyonu çiğ tüzümün suyu ile birlikte içmelidir. İbni Sina eserinin başka bir yerinde ise şöyle yazıyor: "Delik zamanı... Bağlamada ardıç'ın meyvesinden, sevrin palamut ve yapraklarından kullanmak olur"; "Dalak sertleşmesinin istenilen tedavisi sırasında... İçerisinde ardıç meyvesi ve servi palamutları kaynatılmış sirke veriliyor". İbni Sina damak ülseri, mide bozukluğu ve karaciğerdeki tümörlere karşı da aynı bitkiden kullanmayı tavsiye etmiştir (2, 349).

Türk halklarının halk arasında kutsal sayılan pınarların suyundan ve killi toprağından da birçok hastalıkların, özellikle korkunun bozukluklarının tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. L.B.çañıbayevanın topladığı materyallerden görüldüğü gibi, altaylılar "arjan" adını verdikleri çeşmelere kutsal yer olarak yaklaşmışlardır. Aslında onlar çeşmelerin kendine değil, onların yüzlerine tapınırdılar. Mineral kaynakların tedavi edici bu yüz pratik hesap ediliyordu. Arjanın ziyaret edilmesi için en uygun dönem yaz ve sonbahar mevsimleri hesap ediliyordu (12).

Altay türkleri çeşme başındaki ağaçların dallarına eski parçaları bağlıyor, arjana ise metal sikkeler atıyorlardı. Ziyaret sırasında bazı yasaklara uymak önemliydi. Örneğin, pınar'ın yakınlarında toprağı kazmak, çalıları kırmak, suyun kalitesine hoşnutsuzluk etmek olmazdı. Eğer herhangi bir ailenin bu veya diğer bireyi ölseydi, bu aile sağlıksız hesap edilir ve onun üyelerinden hiçbiri bir yıl boyunca çeşme başına gelmezdi. Bu yasaklara emel etmeyenlerin gazaba gelerek, hastalığa yakalanacağına inanıyordu. Şöyle düşünüyorlardı ki, iyileşme süresi veya genel iyileşib-iyileşmemek insanın suçunun derecesine bağlıdır. Çeşmeyi ziyaret ettikten

sonra orada gördüklerini, aynı zamanda uykularını bir yıl içinde başkalarına anlatmak yasak idi. Bu kişilerden onların sağlığını sormak da yasaklardan biri idi (12, 153; 6, 67).

Q. Sayılov su ile ilgili Zakatala bölgesinde kaydeden ilginç geleneklerden birine değinerek, R.Aliyev'a atfen bildiriyor, "Nevruz bayramı günü sabah erkenden aksakal biri uykudan kalkıp, hiç kimseyle konuşmadan su başına gider, el-yüzünü yıkar ve bu sudan getirerek kendi evine, bahçesine, aile üyelerine çiler geçen sene ağırlığını, acısını yıkayıp geçsin, gelecek yılı, rızıklı-bereketli, net, rahat, huzurlu, başarılı ailesini ise sağlam yapsın" (2; 309, 15).

Azerbaycan türkleri inanıyorlardı ki, "Su çarşambasında nehir kenarında, su üstünde korkan adamın başından üç kez sağdan, üç kez soldan su atarsan korkusu geçer. Su çarşambasında korkan kişiye kulübe suyu içiriyorlar" (1, 54). B.Abdulla yazıyor, "akarsu canlı ve kutsal sayılıyordu" (2, 163). Sanılıyordu, "Yılın son çarşambasında gece yarısı yıkanıp paklanandan sonra akarsuyun kenarında oturup, niyetini ona konuşsan, o amacına ulaşırsın. Derdini, acısını, hastalığımı suya söylersen, su gece hepsini kendisi ile götürür, - demişler" (8, 94).

A.Babek bu inançla ilgili ortaya ilginç bir soru koyuyor ve onu yanıtlayarak yazıyor: "Peki insan kendi niyetini suya kimin için konuşuyor? Bu, ilginç bir konudur. Burada eyeleri hatırlamak gerekiyor. Niyeti eyelerden başka kime konuşabiliriz ki! Ama suların eyesi var. Demek son çarşamba gecesı suyun sahibi insanı duyuyor, onun isteklerini dinleyib, nasibini verir. Su hem de insanın bütün ağırlıklarını temizler. Bununla yine de onaylanıyor bu su ilkin-evren sudur. Mucizedir, insanın azar-bezarını alır, sağlık armağan ediyor, onun dileklerini yerine getiriyor" (3, 8).

Bugün artık Azerbaycan'da korkan adam için, neredeyse eski büyüler okunmuyor. Elle birkaç kez onun kafasına ve yere değinilerek arapça "Bismillah" (Allah'ın adıyla) diyor. El hareketi ise, kanaatimizce, eski avının uygulanması sırasında olduğu şekilde kalmıştır ve eski "Korku kırma" büyüünde yer alan aşağıdaki sözlerin hareketlerle ifadesidir:

"...Ayak altından

Toprak aldım,

Kafan üstü

Gölge düşürdüm...".

"Korku kırma" büyüsünü İslamın etkisine daha çok maruz kalmış şehirlerde artık dualar, yani Kur'an'dan seçilmiş bazı ayetler veya İslami konulu deyimler yer alıyor. Örneğin;

"Ya kafiyən min kulli şeyy. Ve la yəkfı minkə şeyun fissəməvati vəl erz. İkfını ma əhəmməni bin əmrıd dunya vəl axirəh. Ve sallı ala Muhammed'in ve alih" (4, 54). Halk tıbbında öcülerin ortadan kaldırılması yolları (inançlar, dualar ve diğer yollar) içerisinde çıldağın da kendine özgü yeri ve rolü vardır. "Çıldığ - dağ demektir. İnsanı tiksindir'mak için vücuduna dağ-yanar ateş basıyorlar. Anlatılanlara göre, insanın belirli noktaları var ki, bu noktalara ateş bastığında beden uyanıyor. Çıldığ sırt bölgesinde başlayıp, göğüs, kollar ve bacaklarda bitiyor" (4).

Bu bakımdan o, Çin halk arasında yaygın kullanılan noktalı masajı hatırlatıyor. İnsanın sağlığı açısından güvenin büyük rol oynadığını, yani sağlıklı olduğuna inanan insanın tüm hastalıklardan uzak olabileceğini söyleyen psikolog Aynur Alibeyli bildiriyor, "bir insan bugün ağır hastalanacağını düşünürse, onun bütün vücudu bu düşüncelere tabi olur. En azından morali bozuluyor, kanı kararmış, kendini kötü hissetmeye başlar. Bütün bunlar sırf inançla ilgilidir. Yani insan neye kendini daha çok inandırır, o da yaşıyor. Bazen karşılaştığımız olaylardan moralimiz bozula bilir. Böyle anlarda korku, nazar ve bu gibi şeyler aklımıza geliyor. Düşünüyoruz ki, her nedense korktuk veya birilerinin kötü nazarı ile karşılaştık. Oysa bu bizim olumsuz düşüncelerimizin sonucunda bedenimize biriken negatif enerjidir". Onun sözlerine göre, "bazı insanlar öyle düşünüyor, ildağ, nazar çıkaran gibi halk hekimleri onları iyileştirmeye kadirdir. Bu nedenle de onlara başvuruyorlar. Aslında çıldağa, nazar çıkarana veya falcıya giden insan güvenle ilerliyor. Düşünüyor ki, karşısındaki insan onun sorunlarını ortadan kaldırmaya muktedirdir. Kendini yandırdırır, acıya katlanıyor ve düşünüyor ki, korkuyu, nazarı bu yanma ile canından çıkacak. Oysa beden yanar, ağrı ile insanın düşünceleri uyanıyor, güveni artıyor ki, onun sorunu geçti" (4).

Halk arasında çeşitli hastalıkların giderilmesinde çeşitli pir ve inanç yerlerinin özel rol oynadığına inanç da yaygındır. Bu bakımdan korkunun ortadan kaldırılması da istisna değil. Kuba rayonu topraklarındaki pir ilgili malzemeleri incelerken kim ise "tütyə" ile ilgili metinlere özel önem veren araştırmacı X.Memmedova söz konusu açısından ilginç bir metin sundu:

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2020 – 1

World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2020– 1

ISSN: 2717-6584, 2020-1 / AZERBAYCAN Özel Sayısı

"Daha çok genç erkek ve kızlar gelirdi bu pirin üzerine. Sonra müceyir hepsine "tütyə" (tütyə-tütyə pir üstünden toprak alınır ve pınar'ın suyu ile kapta karıştırılır) içirdi. "Tütyə"ni kafaya-sırta, el-ayaklara da sıvarlar ki, korku ve hastalık varsa, candan çıksın" (15, 90).

KULLANILMIŞ EDEBİYAT

1. Abdullah B. Azərbaycan tören folkloru. Bakü: Kismet, 2005, 208 s.
2. Azərbaycan folkloru antolojisi. IX c. Gencebasar folkloru / tertip edenler İsmailov H, Kuliyeva R. Bakü: Seda, 2004, 522 s.
3. Babek A. Azərbaycan folklorunda su stixiyası ilə bağlı inanclar. Avtoref. Filol. Üzere felsefe d-ru bilimsel derecesi almak için. Bakü: AKADEMİ Folklor Enstitüsü, 2012, 25 s.
4. Türküler, inanclar, alkışlar. Bakü: Yazar, 1986, 216 s.
5. Seyidov M. Azərbaycan efsanevi düşüncesinin kaynakları. Bakü: Yazar, 1983, 326 s.
6. Алексеев Н. А. Ранние формы религии тюркоязычных народов Сибири. Новосибирск: 1980, с. 136–137
7. Георги И. Г. Описание всех обитающих в Российском государстве народов и их житейских обрядов. СПб., 1799
8. Лепехин И. И. Дневные записи путешествия по разным провинциям Российского государства в 1770 г. СПб., 1802. ч. 2.
9. Кустова, Ю.Г. Ребенок и детство в традиционной культуре хакасов. СПб., 2000, 159 с.
10. Потапов Л. П. Алтайский шаманизм. Ленинград: Наука, 1991, 321 с.
11. Tağıyeva R. Azərbaycanın xalq tətbiqi sənətində qoruyucu simvollar. Təsviri və dekorativ - tətbiqi sənət məsələləri // http://www.azcarpetmuseum.az/Az_xalq_tetbiqi_simvollar.pdf
12. Минибаева З. И. Традиционная медицина // Курганские башкиры. Уфа: 2002

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2020 – 1

World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2020– 1

ISSN: 2717-6584, 2020-1 / AZERBAIJAN Özel Sayısı

-
13. Валеев Ф.Т. Алтайские этнические элементы у западносибирских татар // Этнография народов Алтая и Зап. Сибири. Новосибирск:Наука, 1978, с.104-123
14. Паллас П.С. Путешествие по разным провинциям Российского государства. СПб., 1809
15. Memmedova H. Guba pirleri: Fonksiyonel sınıflandırma ve inanç sistemi // “Dede Korkut” dergisi. Bakü: № 2, 2010.

BENGI

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2020 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2020- 1
ISSN: 2717-6584, 2020-1 / AZERBAIJAN Özel Sayısı

